

Палеха К. М.
КЗ “Полтавський міський багатoproфільний ліцей № 1
імені І. П. Котляревського
Полтавської міської ради Полтавської області”
Науковий керівник – канд. філол. наук., доц. Браїлко Ю. І.
<https://doi.org/10.33989/pnpu.791.c3280>

Сенсоризми із семантикою крику й тиші як засоби творення образу війни в сучасному українському поетичному дискурсі

Сенсоризми відіграють ваговиту роль у художньому дискурсі завдяки своєму високому експресивному потенціалові, оскільки вони «мають викликати в уяві читача образи, побудовані на відчуттях запаху, смаку, дотику тощо. Разом з тим поняття, що означаються конкретно, так званою емпіричною лексикою, у художній текст вводить реальна особа, яка сприймає світ у кольорах, звуках, запахах; завдяки назвам у слові людським відчуттям досягається емоційний вплив на читача, зримими, об’ємними, наче намальованими постають описувані письменником пейзажі, портрети дійових осіб» (Дятчук, 1978, с. 35). Наприклад, аудіальні сенсоризми письменники вживають із метою «передачі звукової інформації в тексті», відтворення «слухових вражень, музичних образів, акустичних об’єктів, звукових асоціацій» (Йодловська, 2021, с. 142).

Сучасний український художній дискурс зосереджений на мілітарній тематиці, що зумовлене екстралінгвальним чинником. Лінгвальне моделювання в поетичних текстах останніх років образу війни вивчали такі науковці, як С. Бирик (Бирик, 2023), Ю. Браїлко (Браїлко, 2023), І. Літвінова (Літвінова, 2022), О. Маленко (Маленко, 2016), О. Петренко (Петренко, 2022), Н. Піддубна (Піддубна, 2024) й ін. Водночас зазначимо, що згадані дослідження, торкнувшись різних аспектів, не вичерпали окресленої проблеми, крім того, корпус ліричних текстів, у яких віддзеркалено події нинішньої російсько-української війни, поступово збільшується. Усе це зумовлює актуальність нашого дослідження.

Аналіз українського поетичного дискурсу періоду повномасштабної збройної агресії РФ проти України виявив, що ключовими у творенні образу війни є слухові лексеми із семантикою крику або тиші. Вербалізуючи дію “кричати”, поети передають широкий спектр почуттів та емоцій – страх, ненависть, розпач, відчуття небезпеки та ін.: “<...> я бачила себе між трупами / в могильнім рові в Маріуполі, / і тисяча Марій страждених / **кричали** в світ, **кричали** з мене, / **кричали** мною й по мені <...>” (Н. Фурса); “<...> ніби хтось кігтями шкребеться / по металевих дверях підвалу / назавжди зачиненого / закинутого уламками / колишнього життя / ніби хтось **кричить** із середини але голос висох і розколовся <...>” (К. Єгорушкіна); “Хтось **кричить** просто зараз, протяжно, звірино, / розлякуючи сусідів <...>” (К. Калитко); “сон, який змушує **кричати**” (М. Кривцов); “Від плеча не відводжу постріл... / Ой лелечий у небі **крик**...” (М. Дудар); “У війни свої примхи – / ходити голою / їсти руками

/ **верещати** <...>” (О. Гусейнова); “Хто має сміливість почути – вухом / лягай на цей ґрунт і уважно слухай, / це ми **кричимо** з-під землі впритул: / Врятуй наші душі, Господь, врятуй” (П. Вишебаба); “Твій прагид **волає** до тебе з могили: / «Онуче, тримайся!»” (О. Архангельський).

Коли суб’єктом дії “кричати” стає інфернальна істота, а відповідні сенсори́зми повторюються, то виявляється високий ступінь семантики жаху: “<...> чула чийсь **крик** і знала що то **кричить** не звір і не птах / поранений / так **кричить** тільки **демон** що приходить опівночі / **чорний демон війни** і **розбрату демон люті** / і коли чую **крик** і коли бачу темін / молюся світло Христове врятуй мене <...>” (Б. Матіяш). Виконавцем цієї дії може бути не лише істота, і за умови творення антропоморфної метафори із семантикою крику відбувається увиразнення прагматики страждань, яка іррадіює на весь текст. Так, у поетичному дискурсі “кричать” а) простір [“**Лисичанськ кричав** / наче самець косулі” (М. Кривцов); “<...> а **місто кричить**² / почалася тривога <...>” (С. Кривцов); “Цілувати в чола, як тих, що лягли зарано, / наче зерна у землю, не зорану тракторами, / з ошалілими вирвами, що **кричать** у простір” (Ю. Мусаковська); “<...> **пуста** дзвінко / **кричить** луною голосів <...>” (Ю. Стиркіна)], б) час [“<...> ця дика **ніч** і тут **горланить** все минуле / а тобі добре бо чотири, п’ять і нулик <...>” (М. Кривцов)]; в) рослини [“<...> **бодем кричатимуть** наші **бузки** і **каштани** <...>” (О. Куценко)]; г) темрява [“**Кричить** / і **сміється** / **морок** на троні / **сховайся** <...>” (М. Кривцов)] тощо.

“Точкою відліку для аудіальної оцінки є сила звуку, яку людина визначає, оперуючи суб’єктивним поняттям «гучність», тому знакова специфіка лексем, які репрезентують слухову оцінку, залежить від контексту й особистих уподобань мовця. Так, гучно / голосно не завжди корелює із «погано», тихо – це не обов’язково «добре» й навпаки”, – зазначає Л. Дейна (Дейна, 2017, 28). У досліджуваних текстах спостерігаємо контрастні конотації лексем, що позначають відсутність звуків: цими мовними одиницями здебільшого передають експресію тривоги [“**Тривожна тиша** залягла в підвалі, / беззвучно мати плаче від печалі <...>” (Н. Дзюбенко-Мейс); “**Тривога** знову. Весна завмерла. / **Птахи замовкли** – **бояться** в небо <...>” (В. Кузан)] або спокою, миру [“<...> на ній важка зброя / тактичні речі / чекає на **тишу** / і на вечір” (М. Кривцов); “Дитина знає, що таке війна. / Яким зусиллям нам дається **тиша**!” (К. Книженко); “Дім відібрала, **тишу**, Інгул і Буг, / Усмішку, мову, ранкові **сріблястих спів**” (О. Сквірська); “<...> заснув – і знову там, у синій далині, / де **тиша** – ні сирен, ні болю, ні війни <...>” (Ю. Стиркіна); “<...> знов чути вистріл потроху я забуваю як звучить мир / і як поміж пальцями м’ятою пахне **тиша**” (Б. Матіяш)].

У поезії простежуємо також асоціації тиша – горе [“**Мовчки** сивіють душі **вкраїнські** <...>” (Т. Сватенкова)], тиша – смерть [“<...> **тиша**, як смерть, стоїть за дверима” (С. Жадан)]. Зазначимо, що лексичні виразники тиші, мовчання можуть бути й безпосередніми маркерами фізіологічних станів

² Міста можуть і реагувати на крик, як-от у С. Жадана: “<...> **пам’ятати міста, сполохані криком** <...>”.

– шоку [“Десь на десятий день я **оніміла**, / Немов **оглухла**, відібрало слух” (А. Кузів)]; смерті [“**Змовк** ти навіки у танку” (В. Губарець)].

Поєднання в одному образі сенсоризмів із семантикою звуку та відсутності звуку продукує оксиморони, які мають надзвичайно потужне емоційне навантаження: “Як же неможливо гостра **тиша** / **голосно** лунає навкруги!”; “Ти знаєш – у відповідь **тиша**, / **мов** дзвін **поминальний**, **гучна**” (Ю. Стиркіна); “Нехай буде на небі і на землі / **тісно** від нашого **мовчазного крику**, / видно на три покоління вперед / у чесному світлі **ненависті**” (К. Калитко); “<...> **твій світлий лик** ловлю, / **щоби мовчання не зайшлося криком**” (В. Базилевський); “**Надривно-беззвучний** будинку **крик** / **Не чула** ракета, що падала неподалік” (Т. Ліра); “**Гукаєш** маму... / **А крик мовчить...**” (Т. Пишнюк); “<...> **бодем кричатиме** навіть **чуже мовчання**” (О. Куценко); “**боже беззвучного крику**” (К. Міхیلیцина). Подібні оксиморонні експресеми з ключовою семантикою крику традиційні для українського поетичного мовлення, пор.: “**німий крик**” (О. Олесь), “**криком мовчать**” (Б. Олійник), “**беззвучний крик**”, “**мовчки скрикну**” (М. Бажан), “**мовчанням кричи**” (В. Симоненко), “**мовчки кричать**” (В. Стус).

На ампліфікації таких оксиморонів побудовано вірш Я. Чорногуз “[воєнна тиша]”, у якому образ війни розгортається в таких звукообrazах: “**Тиша** **приходить гучно**, **мов** скеля <...>”; “<...> **мовчання**. **Занадто гучне**”; “**Тиша** **приходить старомодним пісенним / Ритмом серед нечутної січі стріли, / Серед нечутного й звичного свисту кулі...**”; “**Тиша** **приходить гучно**, **мов** велетка <...>”; “**Тиша** **приходить гучно**, **ніби кількасотлітня / Безперервна війна**”.

Узагалі ампліфікація сенсоризмів із семантикою крику й тиші є актуальним стилістичним засобом, який використовують, крім іншого, для передачі хаосу звуків, що виникає внаслідок бойових дій: “**Та раптом, усе гучніше, воанням юрби немов, / Вчувається українська із хаосу різних мов. / Вчуються крики, зойки, сирени розбитих міст**” (Д. Довбуш); “**усе довкола кричить / волають сирени / тріщать високі дими / пищать коліщатка евакваліз / виють розначливо криві роти / вибитих вікон / вона надсилає повідомлення / «поруч просто зараз гримить / літають винищувачі»**” (І. Шувалова).

Отже, ключовими для творення образу війни в досліджених текстах є слухові лексеми із семантикою крику або тиші, а провідними стилістичними засобами – антитеза “звук – тиша”, оксиморон, ампліфікація. Особливою експресією вирізняється комбінування таких засобів.

Література

Биби́к, С. П. (2023). Лінгвософія війни та людини в художніх творах. *Лінгвософія українських текстів XXI століття: колективна монографія* (с. 316–360). Київ: Інститут української мови НАН України.

Браї́лко, Ю. (2023). Топоніми як конструкти мілітарного простору в українському поетичному дискурсі 2022–2023 років. *Мова: класичне – модерне – постмодерне*, 9, 121–139. Відновлено з <http://lcmp.ukma.edu.ua/article/view/297319>.

- Дейна, Л. В. (2017). Аксіологічні параметри сенсорно-естетичної лексики в українському щоденниковому дискурсі. *Наукові праці Чорноморського національного університету ім. Петра Могили*, 282, 294, 26–30. Відновлено з <https://lib.chmnu.edu.ua/pdf/naukpraci/movoznavtvo/2017/294-282-5.pdf>.
- Дятчук, В. В. (1978). Як передається в мові відчуття запаху. *Культура слова*, 15, 35–42.
- Йодловська, А. І. (2021). Особливості функціонування перцептивної лексики у творчості Ф. Одрача (за матеріалом роману “Щебетун”). *Закарпатські філологічні студії*, 16, 139–144. Відновлено з http://nbuv.gov.ua/UJRN/trphst_2021_16_28.
- Літвінова, І. М. (2022). Репрезентація образу війни в сучасній українській поезії (на матеріалі текстів за березень-травень 2022 року). *Мовознавчий вісник*, 33, 103–110.
- Маленко, О. О. (2016). Риторика війни в сучасному українському поетичному дискурсі. *Український світ у наукових парадигмах*, 3, 105–113.
- Петренко, Л. О. (2022). Специфіка вербалізації часопросторових образів у сучасній поезії про війну. *Мовознавчий вісник*, 32, 102–109.
- Піддубна, Н. (2024). Новітні вектори української теолінгвістики: сакралізація в умовах війни. *Досвід війни. Медійно-дискурсивний простір сучасної України*, 171–189. Відновлено з: <https://www.wuw.pl/product-pol-19640-Досвід-війни-Медійно-дискурсивний-простір-сучасної-України-EBOOK.html>.

Kateryna Palekha

**Municipal Institution “Poltava City Multidisciplinary Lyceum № 1 Named After
I.P. Kotliarevsky of Poltava City Council of Poltava Region”**

**Sensory Lexis with the Semantics of Screaming and Silence as Means of Creating an Image of
War in the Modern Ukrainian Poetic Discourse**

The article analyses sensory lexis with the semantics of screaming and silence as means of creating an image of war in the modern Ukrainian poetic discourse. Auditory lexemes with the semantics of screaming or silence are key to the creation of the war image in the studied texts, and the leading stylistic means are the antithesis ‘sound - silence’ and amplification. The combination of such means is particularly expressive, as well as synaesthesia, which allows for the semantic interaction of sensory lexemes of different groups to model a polymodal image of war.

Key words: sensory lexeme, auditory sensory lexeme, poetic discourse, semantics, pragmatics, linguistic image of war.

Перевозчиков О. М.

*Полтавський міський багатoproфільний ліцей № 1 ім. І. П. Котляревського
Полтавської міської ради Полтавської області*

Науковий керівник – Мироненко В. О.
<https://doi.org/10.33989/pnpu.791.c3281>

**Семантичний та морфологічний аналіз неологізмів, словотворчим
елементом яких є назви соціальних мереж**

Терміни та сленг соціальних мереж стрімко входить у повсякденне спілкування. Назви соціальних медіа є продуктивним морфологічним ядром для утворення нової лексики – неологізмів. Одна лексема породжує десятки похідних, які стрімко закріплюються у мовленні користувачів інформаційної мережі, переходять у розряд загальноновживаних, збагачують лексичний фонд мови. Дослідження таких неологізмів завжди буде залишатися актуальним напрямком лексикології.